

עיונים לפרשת ויקהל עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

השביתה בשבת

הרב דוד גרינפלד

את הבריאה, ובכך לגלות על היותו של הטבע יצירה א-לוהית מושלמת שאינה צריכה לתוספות ולשינויים ועל בעלותו המוחלטת של הבורא על הבריאה. לעומתם מעשים שיש בהם טורח בלבד והם אינם מחדשים דבר – לא אסרה אותם התורה והם אינם בגדר מלאכה, שכן אין במעשים כאלה הוראה על התערבות אנושית במעשה הבריאה.

ואולם כשמתבוננים בדברי הנביאים נמצא שמצות השביתה בשבת אינה כוללת שביתה ממלאכה בלבד אלא גם **מנוחה**. כך כתוב בספר ירמיה³:

"כה אמר ה' השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם".

ובספר נחמיה⁴:

"בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הע"ר רמות ועמסים על החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומ"באים ירושלים ביום השבת, ואעיד ביום מכרם ציד. והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר ומכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים. ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם: מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת, הלוא כה עשו אבותיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת, ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת".

נחמיה מסביר לראשי העם שנשיאת משאות על החמורים וניהול מסחר ביום השבת הם חילול שבת חמור העלול לגרום לעונשים כבדים. זאת אף על פי שפעולות אלו אינן מלאכות יצרניות ואינן אסורות מן התורה.

וכך השבת מתוארת בספר ישעיה⁵:

"אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת **ענג** לקדוש ה' מכבד, וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי (קרי: בְּמֹתִי) ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר".

פרשות ויקהל ופקודי עוסקות בבניין המשכן למעשה. ואולם בפיתוחן של פרשות אלו נאמרה פרשייה שלכאורה אינה קשורה במישרין לעניין זה:

"ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם: אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אתם. ששת ימים תעשה מלאכה, וביום השביעי יהיה לכם קדש. שבת שבתון לה, כל העשה בו מלאכה יומת. לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" (שמות לה, א-ג).

רש"י¹ בעקבות חז"ל הסביר את הקשר שבין הפרשיות כך:

"הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן, לומר שאינה דוחה את השבת".

כלומר, פרשיית השבת נאמרה בצמידות לבניית המשכן ללמד שאין לבנות את המשכן בשבת אלא במשך ששת ימי המעשה בלבד.

עניין נוסף שלמדו חז"ל מפסוקים אלו הוא ששלושים ותשע המלאכות שנעשו לצורך בניין המשכן אסורות בשבת, שכן בניית המשכן נאסרה בשבת.

הרש"ר הירש² ומפרשים נוספים עמדו על המאפיין הייחודי של המלאכות שאין לעשות בשבת, שבשלו הן נקראות בשם "מלאכה":

"אם נתבונן בסוגי המלאכות האלה, הרי מתברר **שכולן פעולות יצרניות**, כלומר פעולות המביאות שינוי ממשי בדבר מסוים. ביצירה מכוונת של שינוי זה מתגלה שלטון האדם על כל דבר גשמי, **וההימנעות מיצירה זו ביום השבת עשויה, אפוא, לגלות את ההשתעבדות תחת עול הבורא והריבון האחד והיחיד, שהאדם השורר בעולמו אינו אלא אֵסָאֵל [עבד] שלו הכפוף לו והעובד אותו**".

המלאכות האסורות בשבת מאופיינות בכך שהן אינן פעולות של טורח בלבד, אלא יש בהן יצירה וחדוש בטבע. כפי שמפורש בעשר הדברות שבפרשת יתרו, השבת ניתנה כזכר וכעדות על בריאת העולם. מטעם זה אין לעשות בשבת מלאכות המשנות

1, 2, כא-כב. יז, 3
יג, טו-יח. 4
נח, יג-יד. 5

1 שם, ב.
2 שם, א.

שונות. כי הוא אמר בתור טעם לכיבוד השבת בעשר הדברות הראשונים לאמור: 'כי ששת ימים עשה ה'...!', ו[לעומת זאת] אמר במשנה תורה: 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים [ויצאך ה' א-להיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה], על כן צוֹך ה' א-להיך לעשות את יום השבת'. וזה נכון, כי המסקנה של הדיבור הראשון היא קידוש היום וכיבודו כמו שאמר: 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו'. זאת המסקנה הנובעת מן הטעם 'כי ששת ימים וכו'". אך שהתורה ציוותה ופקדה עלינו אנו לשמור אותו, זאת היא מסקנה הנובעת מן הטעם שהיינו עבדים במצרים שבה לא שירתנו בבחירתנו [ברצוננו] ובשעה שחפצנו, ולא יכולנו לשבות. **לכן ציווה עלינו בתורה לשבות ולנוח כדי שנצרך את שני הדברים: נאמין בדעה נכונה והיא חידוש העולם, המורה על מציאות הא-ל בתחילת המחשבה ועיון קל ביותר, וניזכר בחסדי הא-ל עלינו שהניח לנו מתחת סבלות מצרים**".

בפרשת יתרו הצטוונו על השבת כעדות על בריאת העולם, ואילו בפרשת ואתחנן הצטוונו על השבת כזכר ליציאת מצרים. שני תכנים אלו למצות השבת מתבטאים על פי הרמב"ם בשני סוגים שונים של ציוויים: זכור ושמור. מצות זכור מעידה על בריאת העולם, והיא מתבטאת בעיקר בקידוש השבת בדברים, ואילו מצות שמור מרמזת על כך שכבר איננו עבדים וביכולתנו לקבוע לעצמנו זמן למנוחה, והיא מתבטאת באיסורי מלאכה ובשביתה.

על פי הגדרה זו מובן שלשביתה בשבת הכוללת הימנעות גם מפעולות שאינן מלאכות יצרניות יש ערך חשוב מצד היותה זכר ליציאת מצרים.

ואולם בהכרח שאין כוונתו של הרמב"ם להסביר שאיסור עשיית מלאכה הוא רק זכר ליציאת מצרים ואינו קשור לבריאת העולם, שהרי גם בפרשת יתרו שעוסקת בשבת כעדות על בריאת העולם, נאמר בפירוש איסור מלאכה!

אלא שיש להבחין בין שתי מהויות שונות של איסור מלאכה ביום השבת: מהות אחת היא עדות על בריאת העולם, והיא באה לידי ביטוי באופן מיוחד בהימנעות מפעולות שיש בהן חידוש ויצירה. מהות נוספת היא זכר ליציאת מצרים, והיא באה לידי ביטוי בעצם המנוחה בשבת והשביתה מכל מלאכה.

שנזכה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים!

ההימנעות ממלאכה ביום השבת מקבלת ממד חדש בדבריו של ישעיה: "וקראת לשבת עונג". ישנו עניין של מנוחה בשבת הקשור בתענוג ובהתנהגות ייחודית שונה מבימות החול.

יתר על כן, מדברי הרמב"ם⁶ עולה שאף על פי שפעולות שאינן יצרניות לא נאסרו מהתורה בפני עצמן, ממד המנוחה בשבת באופן כללי הוא מצות עשה מן התורה:

"שנצטוונו מן התורה להיות לנו מנוחה ביום טוב אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום. ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביום טוב ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם, והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכיין רין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה, **לכן אמרה תורה 'שבתו', שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח**. וזהו פירוש טוב ויפה".

לדעת המגיד משנה כן היא גם דעת הרמב"ם⁷ בדבריו:

"נאמר בתורה 'תשבות' – אפילו מדברים שאינן מלאכה, חייב לשבות מהן. ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות. מהן דברים אסורים מפני שהן דומים למלאכות ומהן דברים אסורים גזרה שמא יבוא מהן איסור סקילה".

והסביר המגיד משנה⁸:

"כוונת רבינו היא שהתורה אסרה פרטי המלאכות המבוארות על פי הדרך שנתבארו עניניהן ושיעוריהן, ועדיין היה אדם יכול להיות עמל בדברים שאינן מלאכות כל היום. לכן אמרה תורה 'תשבות'. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש התורה שלו ובאו חכמים ואסרו הרבה דברים".

אף שאיסור מקח וממכר וכדומה אינם אסורים אלא מדרבנן, כאשר נעשית השבת לחול וליום של טרחה ועמל – יש בזה ביטול עשה מן התורה.

יש לשאול מדוע נאסרה הטרחה בשבת, והרי היא אינה שייכת לגדר המלאכות ואינה קשורה לעדות על בריאת העולם?

נראה שיש לענות על שאלה זו על פי הגדרתו העמוקה של הרמב"ם במורה נבוכים⁹. הרמב"ם מבחין בין הציווי על השבת בעשר הדברות שבפרשת יתרו ובין הציווי שבפרשת ואתחנן: "בתורה מופיעים שני טעמים שונים, כי מסקנותיהם שתיים

6	ויקרא כג, כד.
7	הלכות שבת כא, א.
8	שם.
9	ב, לא.